

Tarpasmeniniai santykiai poroje ir santuokoje: dvi metodologinės prieigos

Auðra Maslauskaitė

*Socialinio tyrimo institutas,
Demografinio tyrimo centras,
Saltoniðkiø g. 58, LT-08105 Vilnius,
el. paðtas maslauskaite@takas.lt*

Straipsnis skirtas Lietuvos sociologijoje menkai nagrinėtoms tarpasmeniniø santykiø studijø metodologinėms problemoms. Straipsnio tikslas – iðskirti dvi metodologines perspektyvas, implikuojanèias skirtingas tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje tyrimo galimybes. Remdamasi ðiuolaikiniu socialinio mokslø diskursu autorė iðskiria dichotominę ir daugiakomponentę tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje tyrimo metodologiją bei pristato vyraujanèius empirinio ðiø santykiø tyrimo instrumentarius. Darbe nagrinėjami klasikinėje sociologinėje teorijoje suformuoti tarpasmeniniø santykiø teoriniø modeliø pagrindai bei lyginamos Ch. H. Cooley, G. Simmelio ir A. Schützø koncepcijos, atskleidþiami jø tapatumai ir skirtumai.

Raktaþodþiai: tarpasmeniniø santykiø studijos, lyèiø tarpasmeniniai santykiai, ðeimos sociologija

ÁVADINĖS PASTABOS

60% Lietuvos gyventojø teigia, kad „gyventi su savo sutuoktiniu/partneriu santarvėje ir harmonijoje“ yra labai svarbus dalykas, o bendroje vertybiø hierarchijoje þmonės kokybiðkiems tarpusavio santykiams poroje ir santuokoje suteikia antrà vietà, ant pirmos pakopos kiek dažniau statydami gerà finansinę padėtį¹. Kà reiðkia ðis sociologinis faktas? Pirmiausia tai, jog kultūriniam normatyviniame lygmenyje sėkmingas gyvenimas mūsų visuomenėje tapatinamas su kokybiðkais partneriø tarpusavio santykiais, o „kasdienybės þmogus“ subjektyvø pasitenkinimà savo gyvenimu matuoja „santarve ir harmonija“ partneriø kuose ryðiuose. Aukðtas tarpusavio santykiø vertinimas, þmonėms samprotaujant apie „sėkmingo gyvenimo“, „sėkmingos santuokos“ receptus, fiksuotas daugelyje Lietuvoje atliktø sociologiniø studijø, nagrinėjanèiø ðeimos, gyvenimo vertybiø problemas [25, 30]. Taigi atrodytø dėsninga, jog ðie santykiai, jø kultūriniai idealai, ðiø idealø reprezentacijos bei jø realizacijos galimybės ir barjerai, taip pat ið socialinio kultūrinio konteksto kilusios prieðtaros turètø būti lietuviðkø sociologiniø studijø dalis. Taèiau tenka pripaþinti, jog „turètø būti“ dar netapo „yra“.

Lyèiø tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje studijos iki ðiol sulaukė menko sociologø ir so-

cialinio mokslø atstovø dėmesio. Turime tik keletà studijø, nagrinėjanèiø kultūrinės lyèiø tarpasmeniniø santykiø reprezentacijos þiniasklaidoje [23, 27], vienà istorinę studiją, skirtà ðeimyniniø santykiø ir meilės idealø raidai [22], vienà kokybinę studiją, nagrinėjanèià tarpasmeniniø santykiø, tapatumo ir socialinės klasės sąsajas [24]. Ðinoma, toks menkas dėmesys objektui turi savas politines, visuomenines ir intelektualines prieþastis, kuriø aiðkinimasis perþengia ðio straipsnio ribas. Straipsnio tikslas – kritiðkai aptarti Vakarø socialinio mokslø diskurse susiformavusias tarpdisciplinines tarpasmeniniø santykiø studijas, susitelkiant ties tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje analize; iðanalizuoti lyèiø tarpasmeniniø santykiø definicijos konstravimo metodologines problemas bei pristatyti Vakarø socialiniuose moksluose ásitvirtinusiø ðiø santykiø empirinės analizės instrumentarius.

ÐEIMOS SOCIOLOGIJOS PARADIGMØ KAITA: TOLSTANT NUO „STANDARTINĖS“ ÐEIMOS SOCIOLOGIJOS

Tarpasmeniniai santykiai dažniausiai siejami su ðeima ir santuoka, o pastarøjø studijos yra viena harmoningiausiai á sociologinės refleksijos laukà áaugusiø socialinės tikrovės srièiø. Nuo 1950-øjø metø struktūrinis funkcionalizmas uþgopė daugelà iki to egzistavusiø ðeimos sociologijos krypèiø ir ypaè daug dėmesio sutelkė ties ðeimos vaidmenø sąranga, vaidmenø funkcijomis, jø kaita ir sąsajomis su platesne socialine struktūra. Tokia sociologinė ðeimos anali-

¹ Pagal „Gyventojø politikos poreikiø“ tyrimo, atlikto Socialinio tyrimo instituto Demografinio tyrimo centre, duomenis. Kaip labai svarbø gyvenimo dalykà ðiame tyrime 65% respondentø nurodė „turėti pakankamai pini-gø/pajamø“.

žės perspektyva šitvirtino ir ilgà laikà vyravo empirinėse ir teorinėse studijose, dėl šios paradigmaticos hegemonijos ji apibūdinama „standartine“ šeimos sociologija [7: 3].

Klaidinga būtų teigti, jog dabartiniame vakarietiškoje sociologiniame diskurse šis mąstymo būdas nunyko, lygiai kaip ir netiesa būtų tvirtinti, jog jis vis dar yra vyraujantis. 1990 m. šeimos sociologijoje ávyko „didysis sprogimas“, šeimos studijos tapo ávairesnės, atsiþvelgiama á šeimos tipø ávairovę, šeimyniniø santykiø, bet ne vaidmenø analizę, nelygybę ir konfliktà šeimoje [21]. Vis dėlto yra nuomonis, jog nepaisant naujai atsirandanėis temø, struktūrinis funkcionalizmas vis dar lieka vyraujanėia, šeimos studijas ir diskusijas apie šeimø padėtá áreminanėia teorine perspektyva [38].

Taigi, nors ir sunku nubrępti tikslia šeimos sociologijos paradigmaticos kaitos kreivę, tenka pripaþinti, jog dėl XX a. vakarietiðkose visuomenėse vykusios pokyėis – socialiniø pilietiniø judėjimø, lyėis lygiavertumo diskurso, šeimos tipø ávairovės, kohabitacijø, skrybø ir pan. – šeimos sociologijoje ėmė ryðkėti naujos analizės perspektyvos, su savimi atsi-neðdamos novatoriðkus analizės objektus, ið griepto sociologinio þodyno išsprūstanėias sąvokas ir daþnai po pozityvistinės metodologijos skraiste netelpanėius tyrimo metodus. Viena iš novatoriðkø perspektyvø, susisiejanti ne tik su šeimyninio, bet ir su kitomis privataus gyvenimo sritimis, – tarpasmeniniø santykiø studijos, daþnai dar vadinamos artimø, asmeniniø, tarpasmeniniø arba intyminiø santykiø (*close, personal, interpersonal* arba *intimate relationship*) studijomis, kuriose aktyviausiai nagrinėjami tarpasmeniniai santykiai poroje ir santuokoje. Po šio studijø objekto vėliava susitelkia psichologai, antropologai, komunikacijos studijø specialistai, istorikai, filosofai ir sociologai. Šio studijø lauke vyrauja psichologai, nes vidinė santykiø dinamika, santykiø tipai bei psichosocialinės partneriø charakteristikos ir pan. yra tradiciðkai á psichologiniø studijø laukà áaugę tyrimo dalykai [10: 17]. Ir nors psichologinė perspektyva tarpasmeniniø santykiø studijø disciplinoje vyrauja, jauėiama sociologinės analizės būtinybė. Aktyvi šios disciplinos kūrėja E. Berscheid teigia, jog iki šiol visiðkai apleista tarpasmeninius santykius valdanėis kultūrinis normø, vaidmenø ir lūkesėis, sociologiniø jø perdavimo ir reprodukcijos mechanizmø analizė. O juk būtent kultūrinis ir visuomeninis klodas sudaro „liūto dalá“, kuri sąlygoja socialiniø veikėjø veiksmus ir psichologinius procesus tarpasmeniniuose santykiuose [3].

Šiandien sociologinis tarpasmeniniø santykiø tyrimas tampa ámanomas ir dėl paėios sociologinės teorijos raidos. Socialiniai istoriniai privataus gyvenimo tyrinėjimai, atskleidę platø socioistoriniø faktø sluoksná bei pomodernios sociologinės teorijos tyrimo dalykø ir metodø gausėjimą sukūrė sąlygas naujoms sociologiniø tyrimø kryptims. Šiandien vargu

ar kas nors abejotø intymumo, emocijø, seksualumo, pasitikėjimo ir panaðiø tradiciðkai „nesociologiniø“ dalykø sociologinės analizės legitimumu. N. Eliaso [11], A. Hochschild [17], N. Luhmanno [20], A. Giddenso [12], F. Cancian [6] ir kt. darbai ávedė ir išplėtojo šiuolaikinėje sociologinėje teorijoje meilės, intymumo, pasitikėjimo, ásipareigojimo, pavydo, seksualumo ir kt. sąvokas, suteikė joms sociologiná turiná ir parodė, kad visos þmogiðkos emocijos yra socialiai sukonstruotos, jø kultūrinis turinys ir socialinė normatyvinė raidka valdoma per sociologinius mikro- ir makrolygmens mechanizmus bei kultūrinis diskursus.

Taigi regis abejoti sociologiniø tarpasmeniniø santykiø studijø legitimumu būtų sudėtinga. Jei šios studijos ámanomos ir harmoningos sociologinio mąstymo kanonams, vadinasi, nagrinėdami porá ir santuoká galime tyrinėti ne tik praktiniø, bet ir emociniø vaidmenø santykius, juos valdanėius kultūrinius diskursus ir sociologinius mechanizmus. Taėiau pirmas þingsnis, kurá būtina þengti šiuose tyrimuose, – išgryninti sociologiná tarpasmeniniø santykiø, kuriø porūdis yra lyėis tarpasmeniniai santykiai, apibrėþimá.

PIRMINIAI, DIADINIAI IR „MES“ SANTYKIAI

Pastangas reflektuoti tarpasmeninius santykius aptinkame jau sociologijos klasikø darbuose, klasifikuojant socialinius santykius á atskirus porūdius. Sociologai socialiniø santykiø klasifikavimu domėjosi dėl dviejø motyvø: siekio sukurti analitiná socialinės tvarkos modelá arba išskirti visuomenės istorinės raidos periodus. Pirmuoju atveju sociologinio mąstymo rezultatas būdavo analitinis tarpasmeniniø santykiø apibrėþimas, juos sudaranėis elementø išskyrimas. Šiuo būdu tarpasmeninius santykius analizavo Ch. H. Cooley [8], G. Simmelis [34], A. Schütz [37]. Antruoju atveju tarpasmeniniø santykiø kokybė tampa vienu pobymiu, ágalinanėiu skirti tradicinę ir modernią visuomenes. Domėdamiesi socialinės dinamikos procesais, tarpasmeninius santykius aptarė F. Tönniesas, E. Durkheimas. Kadangi mums svarbu rasti analitiná tarpasmeniniø santykiø apibrėþimá, patyrinėsim tik Ch. H. Cooley, G. Simmelio ir A. Schütz idėjas.

Ch. H. Cooley darbe „Socialinė organizacija“ (*Social Organization*) visus socialinius santykius klasifikuoja á pirminius ir antrinius [8: 6–8]. Pirminius santykius išskiria intymumas, bendradarbiavimo etika, susietumo su kitais santykiø dalyviais jausmas ir individo, kaip unikalaus asmens dalyvavimas santykiuje. Reikðminga, kad pirminėje grupėje individas atlieka ne instrumentinę funkciją, bet pats yra pirminiø ryðiø tikslas. Santykiai antrinėse grupėse išsiskiria ne asmeniniais santykiais, individo tik kaip socialinio vaidmens atlikėjø dalyvavimu santykiuose, formalia organizacija. Pirminiø ir antriniø santykiø atskirtis paremta santykio partneriø artumo ávairia-

pusiškumu ir *Kito*, kaip santykio dalyvio, suvokimo daugialypiškumu [5: 101].

Pirminiai santykiai detaliau aptariami ir kito sociologijos klasiko G. Simmelio darbuose, skirtuose ðeimos, meilės, draugystės bei lyčių santykiø modernioje visuomenėje analizei [36, 37, 43]. Ch. H. Cooley ávardytus pirmniais santykiais, G. Simmelis pervadina *diadiniais* santykiais. Ðie santykiai uþmezgami ne vardan interesø, esanèio uþ paties santykio, kaip tai nutinka ekonominėse ar politinėse sąveikose. Diadinės sąveikos pagrindas yra „asmuo savo totalybėje“ [43: 325], o tai suteikia diadinei sąveikai *intymumo* þenkla. Bûtent intymumas yra substanciali diadinio santykio charakteristika. G. Simmelis, pirmas sociologinėje teorijoje ávedæs ir iðplėtojæs intymumo sąvokà, grindþia jà partneriø individualumo pripaþinimu: „man regis, jog intymus santykio charakteris kyla ið individo polinkio pripaþinti, kas iðskiria jà ið kitø, tai kas individualu kokybine prasme, kaip individo egzistencijos aðis, vertė ir pagrindas“ [37: 61]. G. Simmelis pirmas prabyla ir apie socialumo bei individualumo átempà intymiaame santykyje. Pasak jo, intymumas þlunga, kai tarpusavio santykiuose vadovaujamosi socialinėmis normomis, santykis rutinizuojamas ir praranda intymumo kokybæ. Bet kaip ánanomas diadinis santykis, jei bet kokios socialinės kultūrinės formos (*Vergesellschaftung*), anot G. Simmelio, jà ardo? Juk socialinis veiksmas visada áuostas á socialiná diskursà, o situacijos suvokimas ir dalyvavimas situacijoje sąlygotas individo socialinio kultūrinio þinojimo resursø (vertybiø, normø)?

Atsakymus á ðiuos klausimus aptinkame fenomenologinėje A. Schützso sociologijoje, kurios vienas pamatinø konceptø – gyvenamas pasaulis (*Lebenswelt*), t. y. natūralios nuostatos, ikiteoriniø þiniø pasaulis, þmogaus gyvenime sudarantis savaime suprantamo (*taken for granted*) klodà. Jame lyg susisiekiantys indai jungiasi individualumas ir socialinio pasaulio objektyvumas, t. y. subjektyvumas ir kultūros diktuojamos suvokimo formos, þinios, veiksmø schemas, sukauptos gyvenimo eigoje. Gyvenamo pasaulio struktūra turi keturis socialinius regionus: aplinka (*Umwelt*), bendrapasaulis (*Mitwelt*), pirmatakø pasaulis (*Vorwelt*) ir pasekėjø pasaulis (*Folgewelt*). Regionai skiriasi pagal prasmio kūrimo ir naudojimo juose būdus. Mūsø iðkeltai problemai tikslinga panagrinti tik du – aplinkà (*Umwelt*) ir bendrapasaulà (*Mitwelt*).

Pamatinis viso gyvenamojo pasaulio regionas yra aplinka (*Umwelt*) ir joje vykstantis *Mes-santykis*. Mes-santykis pasiþymi intymumu, nes jo dalyviai kartu betarpiškai egzistuoja laike ir erdvėje, jie specialiai suvokia vienas kità. Ir G. Simmelio diadiniaame santykyje, ir A. Schützso Mes-santykyje partneris patiriamas ne remiantis iðankstinėmis nuostatomis, bet kaip unikalus asmuo [34: 228]. Kuo maþiau þmonės socialiniuose santykiuose bûna kûniðkai kartu ir kuo daugiau mūsø dėmesio kitam perspektyva slenka nuo specialaus Tu suvokimo, tuo labiau pereinama ið aplinkos (*Umwelt*) santykio á bendrapasaulio (*Mitwelt*)

santykà Ðiame santykyje þmonės vadovaujasi ið anksto turimomis, sąmonėje sustabarėjusiomis þiniomis arba, kaip A. Schützso jas ávardija, tipizacijomis ir veiklos receptais [35]. Bendrapasaulis (*Mitwelt*) yra anonimiðkas, jame susitinka personos, kaip tam tikri socialiniai tipai, o santykis ágyja rutiniðkà formà.

Grąþtant prie mūsø iðkelto klausimo – kaip ánanomas autentiðkas intymus santykis, nevaldomas socialiniø kultūrinio formø? – patyrinėkime kaip jà sprendþia A. Schützso. Jis tvirtina, kad Mes-santykiuose þmonės irgi naudojami socialinėmis kultūrinėmis þinojimo formomis, taèiau skiriasi naudojimosi jomis pobūdis.

...þmogiðkø veiksmø ir asmenybiø idealiø tipø patirtis yra socialinio pasaulio patirties aiðkinimo schemas. Jos dalyvauja bet kurioje patirtyje, net ir toje, kurioje að dalyvauja aplinkos (*Umwelt*) santykyje ir kuria gyvà „Mes-santykà“ socialinėje aplinkoje. Ið anksto patirti socialiniai tipai yra ir aplinkos (*Umwelt*) santykiø aiðkinimo schemas. Tik tikrame Tu santykyje, gyvame „mes“ – intencionalume jie yra prapleèiami ir modifikuojami. Idealiø tipiðkos aiðkinimo schemas yra kaip ir tam tikros tušėios formos, kurias að atsineða á aplinkos Tu-santykà ir kurie per atitinkamà „mes – santykio“ konkretizacijos ir aktualizacijos laipsnà pripildomi, bet tuo paèiu per savo tipiðkà buvimà ir apvagiama [34: 271].

Vadinasi, Schützso papildo Simmelà teigdamas, jog tam tikros, bendrosios socialinės kultūrinės formos dalyvauja ir intymiuose ryðiuose. Taèiau bûtent juose ðios formos gali būti keičiamos.

Tad Schützso pateikia teoriðkai labai preciziðkà socialinio santykio analizės pþjvà, suteikiantà galimybæ nustatyti ir tarpasmeninio santykio vidinæ struktūrà. Priedingai nei kiti autoriai, jis parodo tarpasmeninio santykio daugiasluoksniðkumà. Poroje, santuokoje, draugystėje visuomet egzistuoja *intymaus aplinkos* (*Umwelt*) ir *anonimiðko bendrapasaulio* (*Mitwelt*) santykio periodø. Todėl ir kalbėdami apie intymumà, kaip tarpusavio santykius konstituojanèià sąvybæ, omenyje privalome turėti jo *realios raidkos santykio istorijoje momentuðkumà*. Tarpusavio santykà kuriantis intymumas nėra nuolatinė, pastoviai besireiðkianti santykio sąvybė. Jo nėra kiekvienoje tarpusavio santykio akimirkoje. Tarpusavio santykyje egzistuoja intymios sąveikos, intymumo blyksniai ir jø atmintis iðlieka þmoniø sąmonėje. Po Mes-santykio, net ir pereidami ið vieno gyvenamojo pasaulio regiono á kità, þmonės savo veiklà orientuoja ne pagal bendrapasaulio (*Mitwelt*) santykio metu ágytà suvokimà, bet pagal patirtà, gautà Mes-santykyje, pagal ten sukurtus lûkesėjus [34: 238].

Ðià A. Schützso išsprastà metodologinæ problemà pakartoja ir kai kurie ðiuolaikiniai tarpasmeninio santykio tyrinėtojai, nors në vienas jø nereferuoja á A. Schützso darbus. Pavyzdþiui, K. Weingarten teigia, kad kalbėti apie intymø santykà apskritai neánanoma. Galime analizuoti tik intymias sąveikas, kurios egzis-

tuoja santykių [42]. T. M. Schaefferis ir D. Olsonas taip pat atskiria intymią patirtį nuo intymios santykių, teigdamas, jog pastariesiems būtinas lūkestis, jog intymios patirtys ir santykis pasikartos laike [33]. D. Perlmanas ir S. Duckas siūlo tirti tarpasmeninius santykius ir kaip statiškas sąveikas, ir kaip procesą, nes santykis gali turėti bendrą intymumo savybę, o sąveikos jame gali būti intymios arba ne [29].

Tačiau dauguma žiūlaikinių autorių retai paisy tarpasmeninių santykių vidinės struktūros problemą, žiūs santykius tiesiog tapatina su intymumu ir tuo pačiu kelia metodologinę painiavą. Dažnai tampa neaišku, ar tirdami tarpusavio santykius ir ávardindami juos „intymumu“, nagrinėjami tik intymumo fragmentai (intymios sąveikos), ar referuojama á nuolat pasireiškiančią charakteristiką.

TARPASMENINIAI LYIØ SANTYKIAI POROJE IR SANTUOKOJE: DVI APIBRØPTIES STRATEGIJOS

Žiūlaikinėje socialinėje teorijoje galime išskirti dvejopas lyiø tarpasmeninių santykių definicijos konstravimo strategijas. Tačiau prieš pereinant prie konkrečios analizės, tikslinga būtų trumpai aptarti lyiø tarpasmeninių santykių ávardinimo ávairovę. Žiūlaikinių socialinių mokslø þodyne tarpasmeniniai santykiai poroje ir santuokoje tapatinami su meile arba tik paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais atgaivinta intymumo sąvoka. Dažnai žiūs trys sąvokos (tarpusavio santykiai poroje, meilė, intymumas) vartojamos sinonimiškai, o kartais jos tarpusavyje tapatinamos selektyviai.

Pirma autorių grupė, pvz., R. Sternbergas [40], A. Lee [19], tarpasmeninius santykius tapatina su meile, išskirdami keletą ar keliolika socialinių kultūrinių jos formų. Antra grupė – A. Giddensas [12], L. Jamieson [18], B. Mossas ir A. Schwebelis [26], T. Schaefferis ir D. Olsonas [33], S. Van den Brouckas [41] – lyiø tarpasmeninius santykius tapatina su intymumu. Trečia autorių grupė – D. Branden [4], L. Dion ir K. Dion [9], N. Luhmannas [20], U. Beckas ir E. Beck-Gernsheim [2] – lyiø tarpusavio santykiams poroje ir santuokoje suteikia istorinių romantinės meilės idealø turiną Paþymėtina, kad visi žiūs trys tarpasmeninių santykių apibrėþimo būdai persidengia. Pavyzdþiui, intymumas virsta tik vienu tarpasmeninių santykių komponentu pirmojo tipo apibrėþimuose. Arba romantinė meilė tampa vienu iš meilės ryðio tipø pirmos grupės autorių teorijose. Sąvokø ávairovė sąlygota skirtingø žiūs santykius apibūdinančių definicijų konstravimo strategijų. Galima skirti dvi pagrindinės lyiø tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje apibrėþties strategija: *dichotominė* ir *daugiakomponentė*.

Dichotominė tarpasmeninių santykių poroje tyrimo metodologija

Dichotominis tarpasmeninių santykių poroje apibrėþimas pagrąstas dviejø idealiai tipiškø modeliø sukū-

rimu. Abu žiūs tipai akumuliuoja istoriškai susiformavusius lyiø tarpasmeninių santykių idealus. Dauguma autorių skiria romantinę arba aistros meilę ir draugystės meilę, dažnai tapatinamą su intymumu. Žiūs metodologijos pradininkas – psichologas Z. Rubinas, pirmasis pradėjęs žiūlaikinius meilės tyrimus ir išskyręs du idealius tarpasmeninių santykių tipus: potrauką (*liking*) ir meilę (*loving*) [31]. Tačiau vėlesniuose tarpasmeninių santykių tyrimuose ásitvirtino E. Hatfield pasiūlytos ir išplėtos aistros (*passion*) ir draugystės (*companionate*) meilės sąvokos, turiniu atitinkančios Rubino potrauką ir meilę [14]. Aistros meilės santykis pasiþymi emociniu intensyvumu, erotiškumu, nekasdieniškumu, partneriø tapatybiø susiliejimu ir tikėjimu radikaliu gyvenimo pasikeitimu, pasiklivimu savaimine santykių eiga, partnerio idealizavimu ir pan. Draugystės meilė siejama su ilgalaikiais ryðiais ir giliu vidiniu partneriø dialogu, intymumu, partneriø autonomija, sugebėjimu išlaviruoti tarp priklausomybės ir atsietumo nuo santykio. Reikia paminėti, kad teorinėje literatūroje žiūs du lyiø tarpasmeninių santykių tipai sulaukia skirtingø ávardijimø. Kartu su aistros/draugystės meilės sąvokomis galima aptikti feminizuotos/androgeninės meilės (F. Cancian) [6], adiktyvios (romantinės) / konfluentinės meilės (A. Giddensas) [12] ávardijimo būdø.

Kaip savotišką dichotominę metodologiją paremtą tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje apibrėþimø atmainą reikėtø paminėti A. Lee siūlomą teoriją [19]. Remdamasis kultūros istorija jis išskiria deðetą idealiø tipø, nusakančių socialinius kultūrinius tarpusavio santykių poroje ir santuokoje modelius: tris pagrindinius (erosas, draugystė, þaidimas) ir tris áalutinius (*mania*, *pragma*, *agapė*), inkorporuojančius pagrindinių „meilės stiliø“ savybes. Kadangi A. Lee metodologija paremta deskripcija, bet ne analitinės santykių struktūros išskirimu, todėl jo prieiga artima dichotominei.

Dichotominiai lyiø tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje apibrėþimai ir jais paremta tyrimo metodologija dėl savo deskriptyvaus pobūdþio gali būti sėkmingai naudojami tiriant tarpusavio santykius statinėje perspektyvoje, analizuojant makroprocesus visuomenėje, nagrinėjant bendrakultūrinius lyiø tarpasmeninių santykių modelius. Tuo labiau kad dauguma minėtų autorių sukūrė ir empirinio tyrimo instrumentarius, atliko jø patikimumo nustatymo tyrimus. Plačiai naudojama E. Hatfield ir S. Sprecher išplėta „Aistros meilės skalė“ (*Passionate Love Scale* – PLS), trumpoji ir ilgoji jos versija, skirtos matuoti kognityvinius, emocinius ir bihevioristinius aistros meilės aspektus [13]. Taip pat A. Lee „meilės stiliø“ teorija paremta C. Hendrick ir S. Hendrick „Meilės nuostatø skalė“ (*Love Attitudes Scale* – LAS), turinti ilgą ir trumpą formas [15, 16]. Tyrimuose naudojama ir Z. Rubin ádtunto dešimtmečio pabaigoje sukurta viena pirmøjø pomėgiø ir meilės skaliø, vadinamoji „Meilės skalė“ (*Love Sca-*

le – LC) [32]. Paminėtina ir daugelyje tyrimø naudojama S. Sprecher bei S. Metts iðplėtota „Romantiniø nuostatø skalė“ (*Romantic Beliefs Scale – RBS*) [39]. Pagrindinis dichotomiðkai sukonstruotø tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje modeliø trūkumas tai, jog pagal juos sudėtinga nagrinėti vidinæ tarpusavio santykiø poroje ir santuokoje struktūrą, ðiø santykiø ar juos konstituojanėiø elementø dinamikà laike.

Daugiakomponentė tarpasmeniniø santykiø poroje tyrimo metodologija

Daugiakomponentiðkai konstruojamuose tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje apibrėþimuse iðskiriama analitinė ðiø santykiø struktūra, o ávairios jà sudaranėiø komponentø jungtys nusako skirtingus lyėiø tarpusavio santykiø poroje ir santuokoje tipus. Vienas plaėiausiai lyėiø tarpasmeniniø santykiø tyrimuose eksploatuojamø pavyzdþiø – R. Sternbergo „Meilės trikampiø teorija“, davusi postūmà atsirasti kai kurioms giminingsoms metodologinėms prieigoms [40]. R. Sternbergas tarpasmeninius santykius poroje ir santuokoje ávardija meile ir skiria tris jos komponentus: intymumà, aistrà, apsisprendimà/ásipareigojimà [40: 3–16]. Jungdamiesi tarpusavyje ðie trys komponentai kuria aðtuonis idealius lyėiø tarpasmeniniø santykiø tipus poroje ir santuokoje: ne – meilė, pomėgio, apakintà, tuðėià, romantiðkà, draugystės, beprasmiðkà ir iðbaigtà meilė [40: 19]. Kiekvienas komponentas poros istorijoje turi individualià dinamikà. Kintant kiekvienam santykio komponentui, laike keiėiasi ir pats santykis, transformuodamasis ið vieno meilės tipo á kità.

Būtent dėl meilės sąvokos vartosenos savo teorijoje R. Sternbergas sulaukė kritikos. B. F. Moss ir A. I. Schwebel nuomone, intymumas, o ne meilė yra pirminė charakteristika, apraðanti tarpasmeninius santykius [26]. Intymumas yra platesnė sąvoka nei meilė, nes tik intymi patirtis veda prie meilės patirties. Taėiau jei meilė tapatinsime tik su astringo, romantiðkojo santykio idealais, B. F. Mosso ir A. I. Schwebelio kritika bus pagrąsta. Prieðingu atveju, jei vartosime meilė kaip abstrakėià kategorijà, nurodanėià, jog ji padengia visus lyėiø tarpusavio santykiø poroje tipus, iðsakytos pastabos bus netinkamos.

B. F. Mossas ir A. I. Schwebelis, keisdami R. Sternbergo meilės sąvokà á intymumà, pastaràjà apibrėþia penkiais komponentais: ásipareigojimu, pozityviu afektiniu, kognityviniu ir fiziniu artumu bei abipusiðkumu. Afektinis artumas santykyje reiðkiasi dviem aspektais: sugebėjimu paþinti partnerio vidinà pasaulá ir santykyje dalijamomis emocijomis. Kognityvinis artumas yra partnerio vertybiø, tikslø ir itin asmeniðkos informacijos apie jà paþinimas. Abi ðios dimensijos tapaėios R. Sternbergo iðskirtai intymumo dimensijai. Fizinio artumo matmuo nurodo á visà kontinuumà fiziniø sąveikø, nuo prisilietimo iki seksualiniø santykiø, o ði dimensija tapati R. Stern-

bergo iðskirtai aistrai. Abi prieigos iðskiria ásipareigojimà, kaip intymaus santykio pagrindà, taėiau B. F. Mossas ir A. I. Schwebelis ásipareigojimo nesieja su apsisprendimu mylėti partnerá Jø nuomone, apsisprendimas yra intymaus ryðio pasekmė, bet ne prielaida. Kitas svarbus skirtumas – autoriai pabrėþia santykio abipusiðkumà, teigdami, jog intymumas kyla ið dviejø partneriø ryðio. O meilėje, jø ásitikimu, gali dalyvauti ir vienas asmuo. Todėl B. F. Mosso ir A. I. Schwebelio metodologija tinkamesnė analizuoti porà ir joje vykstanėius procesus, bet ne kiekvieno santykio partnerio nuostatas ir veiksmus. Vis dėlto lyginant ðias dvi perspektyvas tenka pripaþinti, jog jos turi daugiau panaðumø, nei skirtumø. B. F. Mossas ir A. Schwebelis diskusijoje su R. Sternbergu tik perstato kirėius, taėiau nepasiūlo kokybiðkai naujos perspektyvos.

Dar viena dėl R. Sternbergo teorijos átakos susiformavusi tarpusavio santykiø poroje ir santuokoje apibrėþties strategija suformuota S. Beacho ir A. Tesserio [1]. Apibrėþdami meilė santuokoje greta ásipareigojimo ir intymumo komponentø, autoriai áveda dar vienà – susitelkimà (*cohesion*). Remdamiesi fenomenologinės þinijimo sociologijos metodologija, autoriai ásipareigojimà santuokoje apibrėþia kaip naivø, iktėorinà naratyvà, kuris individualiai pagrindþia santykiø tæstinumo bûtinybà. Ðis naratyvas kuriamas þmogaus biografinėje patirtyje, akumuliuojant sukauptas socialines kultūrinis þinias. O intymumo komponentas ðioje teorinėje perspektyvoje susiðaukia su G. Simmelio bei A. Schützø áþvalgomis, nes autoriai intymumà sieja su pasitikėjimu ir pasiryþimu rizikuoti, atsiveriant kitam asmeniui. Atsivėrimo veiksmai turi galià perorganizuoti kognityvinis schemas apie santyká ir partnerá Sutelktumas reiðkia labai nuodugniø þiniø apie sutuoktinà turėjimà, tam tikrà tikėjimø apie partnerá visumà. Jis yra poroje sukurta mąstymo ir veikimo galimybiø redukcija, tam tikrø vidiniø poros normø sukūrimas. Veiksmø lygmenyje sutelktumas reiðkiasi suderinta bendra veikla, nuodugnai iðplėtotu bendru þiniø, lūkesėiø saraðu. Jis ir sąlygoja dviejø kitø komponentø lygmená santykiuose.

Apibendrinant A. Tesserio ir S. Beacho siūlomà tarpusavio santykiø apibrėþimà, akivaizdu, kad jame modifikuojami R. Sternbergo iðskirti tarpusavio santykiø komponentai, o autoriø pasiūlyta koncepcija savo metodologiniais pagrindais labai artima fenomenologinei þinijimo sociologijai. Nuo R. Sternbergo teorijos nutolsta ir intymumo, kuris apibūdina mas ne kaip veiksmis pasiekta santykiø kokybė, bet greiėiau kognityvinė schema, tam tikras socialinis þinijimas, veikiantis santykiuose, samprata.

Daugiakomponente strategija suformuoti tarpasmeniniø santykiø poroje ir santuokoje apibrėþimai ir empirinio tyrimo instrumentarijai turi kiek platesnæ pritaikomumo skalæ, jie taikytini ne tik makro-, bet ir mikrolygmens analizei. Jie suteikia tikslesnė

tyrimo objekto operacionalizacijos galimybę. Makroanalizėje jie gali puikiai atskleisti kultūroje vyraujančius tarpasmeninių santykių aspektus, o mikroanalizėje – tiksliau ir ávairiapusiákiiau matuoti tarpusavio santykių poroje ir santuokoje modelius. Paminėti empiriniuose tyrimuose plačiai taikomas T. M. Schaefferio ir D. Olsono sukurtas PAIR inventoriuss (*Personal Assessment of Intimacy in Relationships*), naudojama ir R. Sternbergo teorija pagrása „Triádalė meilės skalė“ (*Triangular Love Scale – TLS*) [40].

IÁVADOS

Sparėios áeimyninio gyvenimo transformacijos Lietuvos visuomenėje reikalauja išplėsti áeimos tyrimų laukà uþ „standartinės“ áeimos sociologijos bei ávertinti tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje kultūrinio idealo, juos valdanėio ir atkurianėio socialinio kultūrinio diskursó vaidmená

Sociologinės tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje studijos harmoningai ásilieja á tarpdisciplinines jau keletà deáimtmeėio vakarietiákuose socialiniuose moksluose plėtojamas tarpasmeninių santykių studijas. Konceptualiniai tarpasmeninių santykių studijó pagrindai suformuoti dar klasikinėje sociologinėje teorijoje. Tarpasmeniniai arba pirminiai (diadiniai) santykiai iš kitó socialinių santykių visumos skiriasi jiems būdinga intymumo charakteristika. Nors tarpasmeniniai santykiai poroje ir santuokoje dápnai tapatinami su intymiu santykiu, būtina atsivėlgti á tai, jog áio tipo santykiuose egzistuoja tik intymios sáveikos, kurios tėra santykio fragmentai, keičiami socialinio normatyvinio sáveikó. Todėl nagrinėjant meilės, santuokos, draugystės santykius būtina ávertinti áià jó vidinio daugiasluksniákuo savybė, atskleistà A. Schützó fenomenologinėje sociologijoje.

Dauguma áiuolaikinių tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje teorijó telkiasi apie dvi metodologijas, implikuojanėias skirtingas studijó objekto apibrėptis. Dichotominė strategija konstruojama remiantis idealio tipó metodologija, išskiriant deskriptyvias kiekvienam tarpasmeninių santykių tipui būdingas charakteristikas. Daugiakomponentė strategija paremta analitiákiu išskirtais tarpasmeninių santykių struktūriniais komponentais, kurie jungdamiesi tarpusavyje formuoja atskirus tarpasmeninių santykių poroje ir santuokoje tipus.

Gauta 2004 11 10

Literatūra

1. Beach S., Tesser A. Love in Marriage. Sternberg R., Barnes M. (eds.). *The Psychology of Love*. New Haven: Yale UP, 1988.
2. Beck U., Beck-Gernsheim E. *The Normal Chaos of Love*. Oxford: Polity Press, 1994.
3. Bersheid E. Help Wanted: A Grand Theorist Of Interpersonal Relationships, Sociologist or Anthropologist Preferred. *Journal of Social and Personal Relationships*. 1995. Vol. 12(4). P. 529–533.
4. Branden N. A Vision of Romantic Love. Sternberg R., Barnes M. (eds.) *Psychology of Love*. New Haven: Yale UP, 1988.
5. Calhoun C. Indirect relationships and imagined communities. Bourdieu P., Coleman (eds.) *Social theory for a changing society*. London: Westview Press, 1991.
6. Cancian F. *Love in America. Gender and Self – Development*. Cambridge: Cambridge UP, 1987.
7. Cheal D. *Family and the State of Theory*, Toronto: Toronto UP, 1991.
8. Cooley Ch. H., *Social Organization*. New York: Charles Scribner, 1909. Cituota iš Olmstead M., Hare A. P. *The Small Group*. New York: Random House, 1978.
9. Dion K., Dion K. Romantic Love: Individual and Cultural Perspectives. Sternberg R., Barnes M. (Eds.). *Psychology of Love*. New Haven: Yale UP, 1988.
10. Duke S., Pond K. Friends, Romans, Countrymen, Lend Me Your Retrospections. Hendrick C. (ed.) *Close Relationships*. London: Sage, 1989.
11. Elias N. *Über das Prozess der Zivilisation*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1980.
12. Giddens A. *The Transformation of Intimacy. Love, Sexuality, Eroticism in Modern Societies*. Oxford: Polity Press, 1992.
13. Hatfield E., Sprecher S. Measuring passionate love in intimate relations. *Journal of Adolescence*. 1986. Vol. 9. P. 383–410.
14. Hatfield E. Passionate and Companionate Love. Sternberg R., Barnes M. *Psychology of Love*. New Haven: Yale UP, 1988.
15. Hendrick C., Hendrick S. A. Theory and Method of Love. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1986. Vol. 50. P. 392–402.
16. Hendrick C., Hendrick S., Dick A. The Love Attitudes Scale: Short Form. *Journal of Social and Personal Relationships*. 1998. Vol. 15(2). P. 147–159.
17. Hochschild A. *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*. London: University of California Press, 1983.
18. Jamieson L. *Intimacy. Personal Relationships in Modern Society*. Cambridge: Polity Press, 1998.
19. Lee J. A. *Colours of Love. An Exploration of the Ways of Loving*. Toronto: New Press, 1973.
20. Luhman N. *Liebe als Passion*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1984.
21. Mann S., Grimes M. Paradigm shifts in family sociology? Evidence from three decades of family textbooks. *Journal of Family Issues*. 1997. Vol. 18. P. 315–350.
22. Marcinkeviėienė D. *Vedusiojė visuomenė: santuokos ir skyrybos Lietuvoje XIX a. pab.–XX a. pr.* Vilnius: Vaga, 1999.
23. Maslauskaitė A. Moterims skirtos þiniasklaidos raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. 2002. Nr. 4. P. 31–39.
24. Maslauskaitė A. *Meilė ir santuoka pokyėio Lietuvoje*. Vilnius, 2004.
25. Mitrikas A. Áeimos vertybió pokyėiai. *Kultūrologija*. Vilnius: Gervelė, 2000. T. 6.
26. Moss B. F.; Schwebel A. I. Marriage and Romantic Relationships: Defining Intimacy in Romantic Relationships. *Family Relations*. 1993. Vol. 42(1). P. 31–46.

27. Nausėdienė I., Beresnevičiūtė V., Sadunaðvili R., Mi-laðius G. *Moters ir vyro ávaizdþiai bei santykiai spaudoje*. Vilnius, 2003. <http://politika.osf.lt>
28. Oakes G. (ed.) *Simmel on Women, Sexuality and Love*. New Haven: Yale UP, 1984.
29. Perlman D., Duck S., Intimacy as the Proverbial Elephant. Perlman D., Duck S. (eds.). *Intimate Relationships*. New York: Sage, 1987.
30. Purvaneckas A., Purvaneckienė G. *Moteris Lietuvos vi-suomenėje*. Vilnius: Danielius, 2001.
31. Rubin Z. *Linking and Loving: An Invitation to Social Psychology*. NY: Holt, Rinehart, Winston, 1973.
32. Rubin Z. Measurement of Romantic Love. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1970. Vol. 16. P. 265–273.
33. Schaeffer T. M., Olson D. Assessing Intimacy: The Pair Inventory. *Journal of Marital and Family Therapy*. 1981. Vol. 1. P. 47–60.
34. Schütz A. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1974.
35. Schütz A., Luckmann Th. *The Structures of the life-world*. Heinemann, London, 1974
36. Simmel G. Moteriðka kultūra. Gruodis K. (sud.). *Feminizmo ekskursai*. Vilnius: Pradai, 1995.
37. Simmel G. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. München: Verlag von Dunckel & Humbold, 1922.
38. Smith D. The Standart North American Family. *Journal of Family Issues*. 1993. Vol. 14. P. 50–56.
39. Sprecher S., Metts S. Development of the “Romantic Beliefs Scale” and examination of the effects of gender and gender role orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989. Vol. 6. P. 387–411.
40. Sternberg R. *Cupids Arrow. The Course of Love through Time*. Cambridge: Cambridge UP, 1999.
41. Van den Broucke S. Construction and Validation of a Marital Intimacy Questionnaire. *Family Relations*. 1995. Vol. 44(3). P. 285–291.
42. Weingarten K. The Discourse of Intimacy: Adding A Social Constructionist and Feminist View. *Family Process*. 1991. Vol. 30. P. 285–305.
43. Wolf. K. (Ed.). *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press, 1950.

Auðra Maslauskaitė

TWO METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN PAIR AND MARRIAGE

Summary

Despite the radical recent transformations in Lithuanian family, the study of marriage in Lithuanian sociology has not transcended the paradigm of the structural functionalism or “the standard sociology of the family”, using the term coined by D. Cheal. One of the possible alternatives to expand the field of family studies in Lithuania would be the sociological study of marital interpersonal relationships, which were absolutely ignored in analyzing the fast changing of the marital and family world.

The aim of the article is to discuss the sociological resources, that may be exploited in studying interpersonal marital and pair relationships. The precise theoretical backgrounds for the study of these relationships were offered in the classical sociological theory of G. Simmel and phenomenological sociology of A. Schütz. Interpersonal relations are based on intimacy, which is created in the relationships by recognizing the individuality of each partner. Studying interpersonal relations the researcher has to bear in mind their multi-layered nature, because in intimate relationships intimate interactions are changed by the social normative interactions.

There are two methodological approaches to marital relations in contemporary studies of interpersonal relations. The dichotomous approach suggests the distinction of two descriptively constructed ideal types based on two cultural ideals of interpersonal relations in pair and marriage. In contemporary theory and research these two types have different names, for example, liking/loving, romantic/companionate love, feminized/androgenic love or addictive/confluent love.

The multicomponent approach constructs the definition of interpersonal relations segregating the analytical components of interpersonal relations, for example, intimacy/passion/commitment. The first approach is mostly applied in macrolevel studies. Because of its analytical nature the second one may be used in macro- as well as microlevel studies.

Key words: interpersonal relation studies, interpersonal relationships between genders, family sociology